

Η 11^η Σεπτεμβρίου του 2001 αποτελεί μια τομή στην σύγχρονη ιστορία για δυο λόγους: πρώτον επαναθέτει με δραματικό τρόπο το ζήτημα της εθνικής-κρατικής κυριαρχίας και δεύτερον επαναφέρει τον κίνδυνο ως κυρίαρχο-καταστατικό στοιχείο της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης. Κατά ένα παράδοξο τρόπο ο αναχρονισμός της τρομοκρατίας εκμεταλλεύεται τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα κατά τον καλύτερο τρόπο, εκσυγχρονίζοντας τη δράση του.

Υπό την έννοια αυτή μπορούμε ίσως, χωρίς επιφύλαξη, να μιλήσουμε για μια οριστική μετάβαση από την βιομηχανική κοινωνία σε εκείνη της διακινδύνευσης. Μετακινούμαστε από μια κοινωνική κατάσταση στην οποία οι πολιτικές συγκρούσεις προσδιορίζονταν από την "κατανομή των αγαθών" σε μια άλλη στην οποία τα ρήγματα και οι συγκρούσεις ορίζονται από την "κατανομή των δεινών" δηλαδή των κινδύνων και καταστροφών.

Οι κοινωνίες που ήταν αρθρωμένες περί την διανομή των αγαθών ήταν εθνικές κοινωνίες. Αντίθετα η κοινωνία των κινδύνων δεν γνωρίζει εθνικά σύνορα καθώς οι επιπτώσεις του Μποπάλ, του Τσερνομπίλ, της κάθε πετρελαιοκηλίδας, των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και της όξινης βροχής μεταφέρονται πολύ μακρύτερα από το σημείο της αρχικής διαταραχής. Η κοινωνία του κινδύνου είναι η άρνηση του κράτους-έθνους. Ένας νέος κόσμος κατασκευάζεται από αυτήν: ο κόσμος του Αιθιοπικού λιμού, της αποδάσωσης του Αμαζονίου, της ερημοποίησης στο Σαχέλ, των Μεσογειακών πυρκαϊών, της αποξήρανσης της Αράλης αλλά και ο κόσμος του Μπιν Λάντεν. Ένας κόσμος στον οποίο η χρήση του Ι.Χ. αυτοκινήτου στην Αθήνα και το Λος Άντζελες επηρεάζει τους παγετώνες της Αρκτικής, ένας κόσμος στον οποίο η χρήση ηλεκτρικών ψυγείων στην Κίνα προκαλεί καρκίνο του δέρματος στους λουόμενους της Κόστα Μπράβα, αλλά και στον οποίο η εκπτώχευση και ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορούν να δώσουν βάση στις πλέον απροσδόκητες τρομοκρατικές πράξεις.

Οικουμενικότητα και διακινδύνευση

Στην θέση της ταξικής κοινωνίας έχουμε τώρα μια οικουμενική κοινωνία όπου οι συγκρούσεις γίνονται μεταξύ οικονομικών τομέων και κλάδων. Ορισμένοι τομείς, όπως η βιοτεχνολογία, η χημική και φαρμακευτική βιομηχανία, η πυρηνική ενέργεια κλπ, είναι νικητές ενώ η αναψυχή, οι μεταφορές, η αλιεία, η δασονομία και η κτηνοτροφία ανήκουν στους χαμένους. Πλούσιοι και φτωχοί υπόκεινται στους περιβαλλοντικούς κινδύνους αν και στην πράξη οι φτωχοί επηρεάζονται πολύ χειρότερα και μάλιστα, συχνά είναι ακριβώς το προϊόν της περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Γι' αυτό άλλωστε έχουμε ένα διευρυνόμενο οικουμενικό ρήγμα μεταξύ Βορρά και Νότου, με τις χώρες του Τρίτου Κόσμου να υιοθετούν συχνά την άποψη ότι η αντιμετώπιση της καθημερινής μιζέριας έχει υψηλότερη προτεραιότητα από την μάλλον ασαφέστερη ιδέα της καταστροφής του κόσμου. Δεν συνυπολογίζουν όμως το γεγονός ότι αφ' ενός οι πληθυσμοί τους θα ζουν σύντομα σε ένα "σκουπιδοτενεκέ της ιστορίας", αφ' ετέρου ότι θα γίνονται όλο και φτωχότεροι όσο ξανοίγονται στα πελάγη της διεθνούς αγοράς. Το αποτέλεσμα ενδέχεται να είναι ένα κύμα οικοπροσφύγων, όντων απελπισμένων που θα ζητούν καταφύγιο στις χώρες του ευημερούντος Βορρά ή θα επιδίδονται σε γενοκτονίες τύπου Ρουάντα. Η φύση, στην περίπτωση αυτή, θα έχει παίξει καταλυτικό ρόλο μέσω της συρρίκνωσης ή και καταστροφής της.

Στις προβιομηχανικές κοινωνίες οι κίνδυνοι δεν ήταν ανθρωπογενείς. Ήταν φυσικοί, με τους λιμούς τις επιδημίες, τους σεισμούς και άλλες φυσικές καταστροφές να έχουν τον πρώτο λόγο. Και όποτε ήταν ανθρωπογενείς όπως στην περίπτωση των πολέμων, δεν ήταν πάντως απότοκοι κάποιας μορφής οικονομικής ανάπτυξης. Η σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία η οποία φέρνει την αβεβαιότητα στο επίκεντρο της ύπαρξης αλλάζει το καθεστώς της παραδοσιακής κοινωνίας. Τα δεινά, οι κίνδυνοι και οι καταστροφές δεν εξωτερικεύονται πλέον για να αποδοθούν στη θεία βούληση ή τη μοίρα. Υπάρχει μια νεωτερική κοινωνική ευθύνη για τα δεινά της ανθρωπότητας,

λέει ο Ούρλιχ Μπεκ, η οποία οδηγεί στη σύναψη ενός "consensus" για την πρόοδο που απολήγει σε ένα "κανονιστικό σύστημα ρυθμίσεων κοινωνικής λογιστικής, αποζημίωσης και πρόληψης". Εκεί, πάντως, η νεωτερικότητα συναντά την αντίθετή της αρχή της συγκρότησης ενός κοινωνικού μετώπου αντιτιθέμενου στις ζημιές και τους κινδύνους τους εκπορευόμενους από την ανάπτυξη. Οι πιο πάνω κίνδυνοι είναι εντός της βιομηχανικής κοινωνίας συστηματικά προκαλούμενοι και στατιστικά περιγράψιμοι. Πρόκειται για ένα "σύμφωνο ασφάλειας" το οποίο μετατρέποντας το μη-μετρήσιμο σε αποτιμήσιμο, επιχειρεί να οριοθετήσει την κοινωνική ασφάλεια ενώπιον ενός πλήρως απρόβλεπτου μέλλοντος.

Ο κίνδυνος γίνεται έτσι η αξιακή μορφή συγκρότησης των συγχρόνων κοινωνιών. Η κοινωνία του κινδύνου εμφανίζεται όμως μόνο στις μέρες μας, όταν η δομικού τύπου διακινδύνευση καθίσταται μη-αποτιμήσιμη, μη-περιγράψιμη, άνευ ορίων (φυσικών ή άλλων) και μη προσφερόμενη για αποζημίωση. Τα εξωτερικά κόστη της ανάπτυξης γίνονται δηλαδή χαοτικά ως προς την μορφή, την διασπορά τους, τις επιπτώσεις τους στην φύση και την κοινωνία. Στις κοινωνίες της διακινδύνευσης το κοινωνικό συμβόλαιο της διασποράς του κινδύνου τίθεται σε παρένθεση. Η εποχή της γενετικής, της πυρηνικής τεχνολογίας, του βιολογικού πολέμου και της χημικής βιομηχανίας, είναι η εποχή της μη-ασφάλειας, της μη-εξασφάλισης και της μη πρόβλεψης. Ξεθεμελιώνει τους πυλώνες της αποτίμησης του κινδύνου που είχε θεσπίσει η βιομηχανική κοινωνία.

Ο πρώτος πυλώνας, η αρχή της αποζημίωσης αποσαθρώνεται, με τις ζημιές κατά της φύσης να λαμβάνουν μια οικουμενική μορφή και να μη γνωρίζουν όρια. Ο δεύτερος, η προληπτική φροντίδα απειλείται, καθώς είναι αδύνατη η αποτίμηση των αποτελεσμάτων της ανθρώπινης δράσης. Ο τρίτος, η οριοθέτηση, παραβιάζεται από τις χρονικές και χωρικές διαστάσεις της οικολογικής υποβάθμισης, γεγονότων που επελαύνουν κατά κύματα, χωρίς ορατό τέλος και με αναντίστροφες επιδράσεις στις μέλλουσες γενιές. Ο τέταρτος, η αποτίμηση, εμφανίζει τεράστιες δυσχέρειες να αποδώσει ευθύνες και κυρίως να επιβάλλει κυρώσεις σύμφωνες φέρ' ειπείν με αρχές του τύπου "ο ρυπαίνων πληρώνει". Συνεπώς τα θεμέλια της βιομηχανικής κοινωνίας αποσαθρώνονται. Η πρόοδος και η ανάπτυξη αμφισβητούνται, το κράτος πρόνοιας περιπίπτει σε αδυναμία και η χρυσότοκος όρνιθα γεννά αυγά μόνο όταν είναι ικανή να εξωτερικεύει συστηματικά τους κινδύνους εις βάρος άλλων χωρών και άλλων κοινωνιών.

Στην κοινωνία της διακινδύνευσης ο κεντρικός πυλώνας είναι η γνώση. Η επιστημονική κοινότητα συμμαχεί με το κεφάλαιο αλλά, αντίθετα με τον καιρό του Μαρξ, είναι η τεχνικο-επιστημονική σφαίρα που κρατά τα ηνία. Έτσι έχουμε μια διαρκή μετατόπιση εξουσιών και ισχύος από την παραδοσιακή πολιτική σφαίρα σε συσσωματώσεις μηχανικών, τεχνοκρατών κλπ. (όπως π.χ. το T.E.E. στην ελληνική περίπτωση) που δεν εκτελούν απλώς, αλλά παίρνουν σημαντικές αποφάσεις ως προς το είδος της ανάπτυξης, την επιλογή των επενδύσεων, τις μορφές διάχυσης της πληροφορίας και την θεσμική αποκρυστάλλωση του κοινωνικού τους ρόλου. Το μονοπώλιο της επιστημονικής γνώσης αντιστοιχεί σε αυτό που ο Μπεκ ονομάζει "σύνθετο ή αναδραστικό εκσυγχρονισμό", - σε αντίθεση προς τον απλό εκσυγχρονισμό της βιομηχανικής εποχής- με την κριτική σκέψη να παίζει σήμερα κυρίαρχο ρόλο. Από πολλές δε απόψεις, η εξέλιξη αυτή ευνοεί μια πορεία εξατομίκευσης, με τους παραδοσιακότερους κοινωνικούς θεσμούς της βιομηχανικής κοινωνίας-συνδικάτα, τάξεις, επιμελητήρια, οικογένεια - να αποσυντίθεται.

Ο επιστημονικός-γνωστικός θρίαμβος γίνεται σαφέστερος καθώς το προς περιγραφήν αντικείμενο γίνεται ο κόσμος όλος. Το παγκόσμιο χωριό και το παγκόσμιο οικοσύστημα γίνονται έννοιες του συρμού καθώς πραγματώνεται η "οικονομία-κόσμος" του Ιμμάνουελ Βάλλερστάιν η καθώς το θερμοκήπιο αγκαλιάζει το σύνολο του πλανήτη. Αν σε προγενέστερες κοινωνίες η εξουσία της επιστήμης ήταν λίγο-πολύ αποδεκτή και ενδεχομένως περιγεγραμμένη -όταν η απλή λογική της θεωρίας και του πειραματισμού κυριαρχούσαν- σήμερα τα πράγματα είναι απείρως

πολυπλοκότερα. Οι πυρηνικοί αντιδραστήρες, οι τρελές αγελάδες, η κλωνοποίηση και η γενετικά τροποποιημένη σόγια δεν επιτρέπουν τον έγκαιρο στοχασμό, την επιλογή, την απόρριψη. Ο πειραματισμός στην κοινωνία της ανάπτυξης (και συνεπώς της διακινδύνευσης) θα συμβεί μετά την εφαρμογή της όποιας τεχνολογίας, όπως συνέβη με τους χλωροφθοράνθρακες που καταστρέφουν τη στοιβάδα του όζοντος, με τα "βρώμικα φυτοφάρμακα", με τις πυρηνικές δοκιμές, με την πράσινη επανάσταση στη γεωργία. Η παραγωγή συνήθως προηγείται της έρευνας, αλλά και αν ακόμη η δεύτερη πραγματοποιηθεί εγκαίρως, είναι αμφίβολο αν είναι ικανή να προβλέψει όλες τις πιθανές επιπτώσεις της συγκεκριμένης τεχνολογίας. Η σημερινή παγκόσμια κοινωνία της ανάπτυξης ποντάρει διαρκώς στην καλή της τύχη, γίνεται δηλαδή κοινωνία του ρίσκου εις βάρος των φυσικών συντεταγμένων. Τα σύνορα μεταξύ εργαστηρίου και κοινωνίας καταργούνται, πολλώ μάλλον τα σύνορα μεταξύ εργαστηρίου και φύσης. Φύση και κοινωνία γίνονται εργαστήρια, πεδία πειραματισμών με απρόβλεπτες απολήξεις. Το τεχνολογικό μονοπώλιο μετατρέπεται σε "μονοπώλιο συγκεκριμένης κοινωνικής αλλαγής".

Μοναδικό αντίδοτο η ευλυγισία της κοινωνίας η οποία αποδεσμευόμενη από τις παραδοσιακές κοινωνικές δομές "σκέπτεται τον εαυτό της" και καθίσταται ικανή να αντιδράσει. Η αναζήτηση νέων πολιτικών θεσμών σε αντικατάσταση της δημόσιας εκείνης σφαίρας που στηριζόταν στα θεμέλια της προόδου, της ανάπτυξης, της έννομης τάξης κ.ο.κ. γίνεται κατεπείγουσα. Όπως κατεπείγουσα γίνεται η ανάκτηση της εξουσίας εκείνης που έχει παραχωρηθεί στα εργαστήρια, τη χημική βιομηχανία, τους αναπτυξιακούς φορείς και τους μονοπωλιακούς εκδοτικούς οργανισμούς. Το βάρος της απόδειξης οφείλει να περάσει σ' αυτούς που παράγουν την καταστροφή, όχι σε εκείνους που την υφίστανται ή την καταγγέλλουν. Η αναδιανομή αυτή του βάρους της επιστημονικής απόδειξης μόνο εν μέρει προωθείται από την "αρχή της πρόληψης" της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή την ακόμη ασθενέστερη αρχή της ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής πολιτικής στις λοιπές (αναπτυξιακές) πολιτικές. Διεπιστημονικά σώματα και οργανώσεις πολιτών οφείλουν να παράσχουν την προώθηση συστηματικών εναλλακτικών λύσεων. Ένα είδος οικολογικού λόμπυ οφείλει να συγκροτηθεί -και ήδη συγκροτείται- που θα προμηθεύει την κοινή γνώμη με "δημόσια επιστήμη και γνώση" ικανή να αμφισβητήσει τον κυρίαρχο επιστημονικό λόγο. Σ' αυτή την αναδιανομή ρόλων προφανής είναι η ανάγκη δημιουργίας μιας νέας διαχωριστικής γραμμής μεταξύ φορέων της ανάπτυξης (και της γνώσης) και αποτιμητών των κινδύνων, ανθρώπων οι οποίοι είναι σήμερα υποχρεωμένοι να λαμβάνουν καθημερινές αποφάσεις για πολύπλοκα ζητήματα, όπως ποτέ πριν στο παρελθόν. Πράγματι, από το καθεστώς ελαστικοποίησης της εργασίας, ως τα ζητήματα του γάμου και των παιδιών, από την διατροφή έως επιλογές που άπτονται του χώρου κατοικίας, οι άνθρωποι καλούνται, ως άτομα πλέον, να λάβουν αποφάσεις που παλιότερα λαμβάνονταν συλλογικά στα πλαίσια της οικογένειας ή της κοινότητας. Επωμίζονται λοιπόν διαρκώς περισσότερους κινδύνους στα πλαίσια μιας δομικής απαίτησης για γρήγορες αποφάσεις.

Τούτο συνεπάγεται την αναγκαιότητα ενός κοινωνικού εκσυγχρονισμού ο πυρήνας του οποίου θα είναι η αμφισβήτηση της επιστήμης και η κριτική της ανάπτυξης. Οι επιπτώσεις και των δύο αυτών σφαιρών επί της φύσης συνιστούν το σημείο εκκίνησης του πιο πάνω δημιουργικού σκεπτικισμού, όποια κι αν είναι η φύση στην οποία αναφερόμαστε. Κι αυτό γιατί οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζει η φύση -απεριόριστοι, μη-μετρήσιμοι, απροσδιόριστοι και μη-αποζημιώσιμοι- μας εγκαλούν σε κριτική σκέψη για τη μοίρα της κοινωνίας των ανθρώπων. Τούτο επείγει ιδιαίτερα σε μια εποχή όπου η φύση είναι φορτωμένη με σύμβολα και επομένως, ο ρασιοναλισμός της οικολογικής επιστήμης απαιτεί μια φόρτιση με αισθητικά-ερμηνευτικά κριτήρια, ικανά να ενεργοποιήσουν την ευαισθησία των ανθρώπων προς μια ηθική και πολιτική μεταλλαγή. Η γνώση της γνώσης για την φύση και την κοινωνία παραμένει ένα μεγάλο ζητούμενο.

Το Οικουμενικό και το Τοπικό

Το γνωστό σύνθημα "σκέψου οικουμενικά, δράσε τοπικά" επανέθεσε το ζήτημα της σχέσης παγκοσμιότητας-τοπικότητας με δραστικό τρόπο, τονίζοντας πρώτον ότι μυριάδες μικρής κλίμακας περιβαλλοντικά ζητήματα έχουν τις ρίζες τους σε οικουμενικές διεργασίες και δεύτερον ότι πολλά μπορούν να αλλάξουν σε παγκόσμιο επίπεδο μέσω της αποκεντρωμένης δράσης και της προσωπικής εμπλοκής. Τα πρώτα απαιτούν υπερεθνικές διεργασίες και δεσμευτικές συμβάσεις προκειμένου να αντιμετωπισθούν και εδώ έχουμε εκτεταμένα παραδείγματα καθυστερήσεων (π.χ. συμβάσεις του Ρίο για το θερμοκήπιο και την βιοποικιλότητα). Σε ότι αφορά την τοπική δράση, προσκρούει στο γνωστό σύνδρομο της "τραγωδίας των κοινών" όπως το διατύπωσε ο Γκάρετ Χάρντιν (1968). Κατ' αυτό όποιος βόσκει τα κοπάδια του αποζητά την μέγιστη εκμετάλλευση της κοινόχρηστης γης, μεγαλώνοντας το μέγεθος του κοπαδιού, πριν προφτάσει να το κάνει κάποιος άλλος βοσκό. Έτσι, το κέρδος βιώνεται ατομικά, ενώ το κόστος της υπερβόσκησης το επωμίζονται όλοι οι άλλοι (η κοινωνία). Η αναστροφή της τάσης αυτής μπορεί να δρομολογηθεί μόνο μέσω του περιορισμού της προσωπικής ελευθερίας του κτηνοτρόφου μας ή μέσω της δημιουργίας του απαραίτητου κανονιστικού πλαισίου, κάτι που έκαναν πολλές κοινωνίες διαμέσου της ιστορίας. Το πιο πάνω, πάντως, εμπειρικά κοινότυπο σενάριο κυριαρχεί στις μέρες μας, από την υπεραλίευση της Μεσογείου ως την υπεράντληση των υδροφορέων του Θεσσαλικού κάμπου. Όποιος προλάβει, εκμεταλλεύεται τη φύση εις βάρος της λειψής κοινωνίας.

Εντούτοις οι βοσκοί (οι αλιείς της Μεσογείου, οι σκιέρ των Άλπεων, οι γεωργοί της Θεσσαλίας, οι ξενοδόχοι της Ρόδου) ενδέχεται να κατανοήσουν το κοινό καλό (ή το καλό των κοινών πόρων) και να εξορθολογίσουν την δραστηριότητά τους, μεγιστοποιώντας την απόδοση του συνόλου και όχι των ατόμων που το απαρτίζουν. Πολύ πιο σύνθετα γίνονται τα πράγματα όπου μεγάλοι αριθμοί ανθρώπων, σε απόμακρα σημεία του πλανήτη καλούνται να λάβουν αποφάσεις για απομακρυσμένες, σύνθετες δραστηριότητες με εξ ίσου γεωγραφικά απομακρυσμένες και σύνθετες περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Οι κυβερνήσεις μπορούν να παίξουν εν προκειμένου περιορισμένο ρόλο και μόνο οι διεθνείς κυρώσεις μπορούν να τις συνετίσουν (βλ. πρόστιμα που υφίσταται η Ελλάδα από την Ευρωπαϊκή Ένωση). Αυτό που απομένει είναι η εθελοντική, αλτρουϊστική πολιτική δράση προκειμένου να υπερκερασθεί η δυσκολία της εξεύρεσης κοινών στοχεύσεων και της απροσδιοριστίας του επιμερισμού των ωφελημάτων από την τοπική δράση. Για παράδειγμα, ένα ιδιαίτερα επιτυχημένο κίνημα κατά της επέκτασης της αυτοκίνησης και των αστρομεταφορών είχε αναπτυχθεί προ ετών σε ευρωπαϊκές χώρες όπως η Αγγλία, η Γερμανία ακόμη και η Ελλάδα. Όμως οι όποιες ανασχετικές του επιδράσεις στο φαινόμενο του θερμοκηπίου δύσκολα θα γίνουν αντιληπτές ως τέτοιες στην μακρινή Ταϊλάνδη και μάλιστα ύστερα από τρεις ή πέντε δεκαετίες. Ακόμη πιο δύσκολα θα γίνει αντιληπτή η αλτρουϊστική αυτή συμπεριφορά στην Κίνα η οποία βασίζει την τωρινή της ανάπτυξη στην αυτοκινητοβιομηχανία. Το συλλογικό αγαθό που παράγεται από την δράση του οικολογικού κινήματος είναι συχνά αόρατο στον χώρο και τον χρόνο του "παγκόσμιου χωριού" σε αντίθεση βεβαίως με τον βοσκότοπο του Χάρντιν όπου τα πράγματα ήταν απλούστερα και κυρίως, περισσότερο απτά.

Τούτο δεν σημαίνει ασφαλώς ότι, και σήμερα, η τοπική δράση δεν μπορεί να έχει τοπικές επιπτώσεις. Αν είναι δύσκολη η εναντίωση στην παγκόσμια ανάπτυξη, είναι σχετικά εύκολη η αναίρεση ορισμένων από τις τοπικές της επιπτώσεις. Η ακύρωση της κατασκευής φραγμάτων, ή ανασύσταση υργοτόπων, η ματαίωση μεγάλων ή μικρών βιομηχανικών επενδύσεων, η προώθηση της τεχνολογίας απορρύπανσης, η οριοθέτηση εθνικών δρυμών γίνονται κατ' αρχήν αισθητές τοπικά. Αυτό που εντούτοις χάνεται σταδιακά είναι η προγραμματική δικαιοδοσία του εθνικού κράτους, του συνθλιβομένου ανάμεσα σε οικουμενικές και τοπικές εξελίξεις. Πράγματι, ο ρόλος του κράτους συρρικνώνεται από τις οικουμενικές εξελίξεις στα πλαίσια της συγκρότησης της κοινωνίας της διακινδύνευσης. Τις εξελίξεις αυτές, τα εθνικά κράτη δεν μπορούν και συχνά δε

θέλουν να τις ελέγξουν και κατευθύνουν. Επιπλέον αντιμετωπίζουν τεράστιες δυσκολίες να νομιμοποιήσουν τις επεμβάσεις τους σε τοπικό επίπεδο (κοινότητα, νομός, περιφέρεια) καθώς οι προσπάθειες τους αντιμετωπίζονται καχύποπτα ή εχθρικά -όπως π.χ. με την χωροθέτηση των χωματερών στο Λεκανοπέδιο της Αττικής- από ανθρώπους που ταυτίζουν την "τοπικότητα" ή εντοπιότητα" με τον "περιβαλλοντισμό".

Οι εθνικές πολιτικές δεν μπορούν να επιτύχουν παρά μόνο αν συνοδεύονται από ευρεία συναίνεση, η οποία μάλιστα θα συνοδεύεται από συγκεκριμένες δεσμεύσεις και πράξεις. Το "δράσε τοπικά" έχει δε πιθανότητες επιτυχίας μόνο αν ξεπερασθούν οι τοπικές συγκρούσεις συμφερόντων, οι αποκλίνουσες απόψεις για τη φύση και το περιβάλλον και η αβεβαιότητα ως προς τις επιστημονικές προβλέψεις. Αλλά, πέραν της "τοπικής δράσης", προβληματική είναι και η «οικουμενική σκέψη» σε εθνικό επίπεδο, καθώς οι κυβερνήσεις αποδεικνύονται εξαιρετικά απρόθυμες να κατανοήσουν τα απόμακρα στο χώρο και το χρόνο παγκόσμια περιβαλλοντικά ζητήματα, πολύ περισσότερο να δράσουν, όταν τα οφέλη δεν είναι απτά κι όταν δεν είναι διόλου βέβαιο ότι και άλλες κυβερνήσεις θα κάνουν το ίδιο.

Επίλογος

Ο Άντονι Γκίντενς ορίζει την παγκοσμιοποίηση ως εντατικοποίηση των ανά τον κόσμο κοινωνικών διαπλοκών οι οποίες συνδέουν απόμακρους τόπους με τρόπο ώστε τα τοπικά δρώμενα να διαμορφώνονται από γεωγραφικώς απομακρυσμένα γεγονότα. Εντούτοις οι τόποι και οι κοινωνίες δεν ομογενοποιούνται αναγκαστικά στη διάρκεια αυτής της διαδικασίας. Τοπικοί μετασχηματισμοί και ανάδυση "περιφερειακών εθνικισμών" αντιτίθεται στην εξομοίωση, γενόμενοι μέρος της διαδικασίας παγκοσμιοποίησης ως πλευρικές προεκτάσεις της διαμέσου του χρόνου και του χώρου. Άλλοι συγγραφείς θεωρούν την παγκοσμιοποίηση ως "συμπίεση του χρόνου και του χώρου" αναφερόμενοι στον τρόπο με τον οποίο ο οργανωμένος καπιταλισμός έχει μετασχηματίσει τον γεωγραφικό χώρο, υποτάσσοντας τις διαφορετικότητες και την ποικιλότητα και καταργώντας την βεβαιότητα του απόλυτου χώρου. Ενώ το καθετί εξαρτάται από εξελίξεις που συμβαίνουν αλλού, η ενοποίηση του χώρου του κατασκευασμένου από τις μεταφορές, τον τουρισμό και τις επικοινωνίες, κατασκευάζει παράλληλα μικρούς "φανταστικούς κόσμους". Τα παραγόμενα και καταναλισκόμενα σημεία ή εικόνες παίζουν καθοριστικό ρόλο στην φαντασική αυτή κατασκευή της φύσης και του φυσικού.

Η κατάρριψη των φυσικών φραγμών δεν σημαίνει κατά τον Χάρβεϋ ότι η σημασία του χώρου αναγκαστικά μειώνεται. Καθώς υπερβαίνονται τα φυσικά όρια, αυξάνει η ευαισθησία των πολιτών απέναντι σε αυτό που δεν υπάρχει πια. Η αίσθηση της τοπικότητας, οι κοινωνικές ιδιαιτερότητες, η πολιτιστική κληρονομιά και, κυρίως, το φυσικό περιβάλλον γίνονται περισσότερο σημαντικά καθώς οι χρονικοί και γεωγραφικοί περιορισμοί διαρρηγνύονται. Γι' αυτό άλλωστε οι τόποι αγωνίζονται σήμερα να προβάλλουν την ιδιαιτερότητά τους χτίζοντας μια διακριτή εικόνα του εαυτού τους. Η αύξουσα αυτή "γεωποικιλότητα" αντιστοιχεί στο αίτημα της διάσωσης της "βιοποικιλότητας", γεφυρώνοντας έτσι φύση και πολιτισμό μετά όμως -ας μη λησμονείται αυτό- από μια τριακονταετία "αιματηρών" αγώνων εκ μέρους του περιβαλλοντικού κινήματος.

Θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς ότι η αύξουσα ευαισθησία προς το φυσικό, κοινωνικό και δομημένο περιβάλλον προέρχεται από μια διττή πηγή, την παγκοσμιοποίηση και την τοπικοποίηση. Η πρώτη περιλαμβάνει την απειλητική δύναμη της τεχνολογίας, την ακατανίκητη ιδεολογία της ανάπτυξης και την επιταχυνόμενη κατανάλωση εικόνων. Η δεύτερη αναφέρεται στις απειλές κατά της βιοποικιλότητας, της ιδιαιτερότητας των τόπων και της βιωσιμότητας των κοινωνιών. Και οι δύο μαζί γεννούν αντιστάσεις που θέλουν να προασπίσουν τους τόπους, ώστε να αναδειχθεί η ιδιαιτερότητά τους και η δυνατότητά τους να προασπισθούν συγκεκριμένες απόψεις για τη φύση. Συνήθως οι αντιστάσεις αυτές αποτυγχάνουν να αρθρωθούν σε εναλλακτικές λύσεις και η ομογενοποίηση του χώρου συμβαδίζει τότε με την συρρίκνωση του

φυσικού στοιχείου. Όμως η σημασία του τοπικού δεν πρέπει να υποτιμάται. Κυρίως δεν πρέπει να υποτιμάται ο υπερβολικά σύνθετος χαρακτήρας του. Κοινωνικές συγκρούσεις, αποκλίνοντα συμφέροντα και ποικίλες απόψεις περί ανάπτυξης αφορούν ευθέως τον τρόπο και τους ρυθμούς με τους οποίους συντελείται η εκμετάλλευση ή η προστασία της φύσης. Καθορίζουν, εντέλει, τον χαρακτήρα του τοπικού. Η δράση περιβαλλοντικών οργανώσεων ενδέχεται να συγκρούεται για παράδειγμα, με κατεστημένα οικονομικά συμφέροντα εν ονόματι των "κοινών". Είναι αυτή η ίδια δράση που συχνά ωφελεί μακροπρόθεσμες εννοήσεις για ένα διαφορετικό οικονομικό /πολιτιστικό κλίμα.

*Ο Μιχάλης Μοδινός είναι σήμερα Πρόεδρος του Εθνικού Κέντρου Περιβάλλοντος & Αειφόρου Ανάπτυξης. Έζησε και ταξίδεψε σε πολλές χώρες της Ευρώπης, της Αφρικής, της Ασίας και της Νότιας Αμερικής και στρατεύθηκε από πολύ νωρίς στο οικολογικό κίνημα. Εκδότης και συνιδρυτής της Νέας Οικολογίας (1982-1997), έχει συγγράψει και εκδώσει πολλά έργα γύρω από την ανάπτυξη, την οικολογία, την περιβαλλοντική διαχείριση και την οικογεωγραφία. Επί σειρά ετών διηύθυνε την ελληνική έκδοση της Κατάστασης του Πλανήτη ως Πρόεδρος του Διεπιστημονικού Ινστιτούτου Περιβαλλοντικών Ερευνών. Έχει συνεργασθεί με πολλά Πανεπιστημιακά Ιδρύματα ανά τον κόσμο ενώ την τελευταία πενταετία διδάσκει Οικογεωγραφία και Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adorno T, Horkheimer M. *Dialectic of Enlightenment*, Herder & Herder, New York, 1972
- Amin A & Robins K. “The re-emergence of regional economies. The mythical geography of flexible accumulation.” *Environment and Planning*. 8/1990.
- Appadurai A. “Disjuncture and difference in the global cultural economy”, *Theory, Culture and Society*, 7/1990
- Beck U. “The anthropological shock: Chernobyl and the contours of the risk society”. *Berkeley Journal of Sociology* 32/1987
- Beck U. *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage, London 1992..
- Beck U. “From industrial society to risk society: questions of survival, structure and ecological enlightenment” *Theory, Culture and Society* 9/1992.
- Benjamin W, *Illuminations* Fontana, London, 1973.
- Benton T. “Marxism and natural limits :an ecological critique and reconstruction”, *New Left Review*, 178/1989
- Commoner B. “The Environment”, *New Yorker* 18/1991
- Foucault M. *Histoire de la sexualite*. 2 τόμοι, Gallimard, Paris. 1984.
- Giddens A. *The constitution of Society*. Polity, Cambridge, 1984.
- Giddens A. *The consequences of Modernity*, Polity, Cambridge, 1990.
- Habermas J. *The Philosophical Discourse of Modernity*, Polity, Cambridge 1987.
- Hardin G. “The tragedy of the commons: the population problem has no technical solution; it requires a fundamental extension in morality”. *Science* 162/1968.
- Harvey D. “Between space and time: reflections of the geographical imagination” *Annals of the Association of American Geographers*, 80/1990.
- Lash S. and Urry J. *The End of Organized Capitalism*, Polity, Cambridge, 1987.
- Lash S. and Urry J. *Economies of Signs and Space*, Sage London, 1994.
- Massey D. “A global sense of place” *Marxism Today*, Ιούνιος 1991.
- Merchant C. *The Death of Nature*, Wildwood, London, 1982.
- Μοδινός Μ. *Η Αρχαιολογία της Ανάπτυξης: Πράσινες Προοπτικές*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Ηράκλειο 1996.

Porritt J. *Seeing Green: The Politics of Ecology Explained* Blackwell, Oxford, 1984.

Rootes C. "The future of the new politics : a European perspective" *Social Alternatives* 8/1990

Sachs W. (ed) *The Dictionary of Development*, Zed Bocus, London, 199..

Said E. *Οριενταλισμός*, Νεφέλη, Αθήνα 1996.

Veblen T. *Η θεωρία της αργόσχολης τάξης*, Κάλβος, Αθήνα, 1990

World Watch Institute, *The State of the World 1998*, Ελληνική Έκδοση ΔΙΠΕ-Νέα Οικολογία, Αθήνα 1998.

Wilson A. *The Culture of Nature*, Blackwell, Oxford, 1992.

Yearley S. *The Green Case*, Harper Collins, London, 1991.